

Стан грамадзянскай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь

(Уладзімір Корж, Валеры Журакоўскі, Алесь Абражэй, Кацярына Аношка; Мінск, 2013)

Рэцэнзія на аналітычны дакумент

Аляксей Ластоўскі

Для стабільнага і паспяховага развіцця краіны патрабуюцца найперш не прыродныя багацці і не выгаднае геаграфічнае становішча. Больш істотны ўзровень палітычнай, грамадскай і эканамічнай культуры, які наўпрост залежыць ад каштоўнасцей насельніцтва. Размова ідзе пра такія параметры, як здольнасці да самакіравання, выбудоввання лакальных супольнасцей, гарызантальных сувязей і сацыяльнага даверу, ініцыятыўнасць і грамадская адказнасць. Таму праблема належнай грамадзянскай адукацыі з'яўляецца вельмі важнай для перспектывы нашай краіны, але нельга сказаць, што ў гэтай плашчыні за гады незалежнасці былі дасягнуты значныя поспехі. Для гэтага ёсць свае аб'ектыўныя прычыны, найперш у рэчышчы агульнага грамадска-палітычнага развіцця, але не знікае і патрэба ў далейшым пашырэнні і ўдасканаленні сферы грамадзянскай адукацыі.

Наяўны досвед рэалізацыі розных праектаў, рэтрансляцыі замежных ініцыятыў і ўласных адкрыццяў патрабуе падсумавання і аналізу. Бясспрэчную карысць можа прынесці асэнсаванне дасягненняў і пралікаў актораў грамадзянскай адукацыі, цяжкасцей і магчымасцей для іх дзейнасці, якое грунтавалася б на эмпірычных даследаваннях поля. Менавіта такую задачу мусіў быць вырашыць аналітычны дакумент пад назвай «Стан грамадзянскай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь», створаны калектывам аўтараў, і дадзеная кароткая рэцэнзія якраз прысвечана яго разгляду.

Я сканцэнтруюся пераважна на ацэнках і заўвагах тэарэтычна-метадалогічнага кшталту, пакідаючы разгляд змястоўных пытанняў на карысць адмыслоўцам. На вялікі жаль, менавіта ў стадыі канцэптуалізацыі і распрацоўкі метадалогіі даследавання паўстаюць некалькі важных пытанняў, нявырашанасць якіх негатыўна адбіваецца на стаўленні да прапрацаванасці аналітычнага дакумента, і асабліва да высноваў і рэкамендацый, зробленых яго аўтарамі.

Найперш звяртае ўвагу тое, што ў тэксце аналітычнай запіскі суіснуюць два працоўныя вызначэнні «грамадзянскай адукацыі», што дакладна не ідзе на карысць празрыстасці аргументацыі. Найперш аўтарамі выкарыстоўваецца максімальна шырокая (разам з тым састарэлая і яўна неадэкватная) дэфініцыя: **«деятельность по воспитанию и обучению личности, направленная на формирование и развитие знаний, умений, убеждений, отношений, ценностей, этических норм, необходимых для участия в жизни общества и страны»** (с. 6). Натуральна, што пры выкарыстанні такога вызначэння ў поле аналізу мусіць патрапляць надзвычай шырокі набор адукацыйных практык і адпаведных інстытутаў (ад дзяржавы да сям'і). З іншага боку, аб'ектам даследавання ўсё ж вызначаюцца **«НГО, предоставляющие услуги дополнительного образования в Республике Беларусь»** (с. 6), і ў большай частцы даследавання менавіта гэта вызначэнне выкарыстоўваецца для аперацыяналізацыі грамадзянскай адукацыі. Аўтарамі выкарыстоўваюцца гэтыя два розныя паняцці папераменна, у залежнасці ад уласных імкненняў, што нараджае шмат праблемаў для любога чытача.

Можа меншая бяда, што пры адсутнасці яснага і недвухсэнсоўнага вызначэння зместу грамадзянскай адукацыі любая дадатковая адукацыя, якой займаецца НДА, у вачах аўтараў з'яўляецца «грамадзянскай».

Турбуе найбольш тое, што пры такім размыванні крытэраў адукацыйная палітыка беларускай дзяржавы таксама набывае статус грамадзянскай адукацыі. Сапраўды, беларуская дзяржава ставіць перад сабою задачу выхавання грамадзянаў, але ж відавочнае адрозненне паміж дзяржавацэнтрывымі задачамі такога выхавання (падрыхтоўка лаляльных і грамадска пасіўных выбарцаў) і тымі падставовымі каштоўнасцямі, якія закладваюцца ў паняцце «грамадзянскае выхаванне» ў сучасным свеце. Аўтарамі даследавання пады-

ход беларускай дзяржавы да грамадзянскага выхавання аналізуецца толькі на падставе перанасычаных рыторыкай нарматыўных дакументаў (Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб адукацыі і Канцэпцыя неперарыўнага выхавання дзяцей і моладзі і навучальнай моладзі ў Рэспубліцы Беларусь). Але ж каму заўгодна зразумела, што паміж афіцыйнымі дэкларацыямі і рэчаіснымі практыкамі ў нашай краіне існуе значны разрыў — ці можна палітычную сістэму нашай краіны вывучаць выключна паводле яе Канстытуцыі? Аўтарамі аналітычнай запіскі некрывычна аднаўляюцца рытуальныя формулы афіцыйных дакументаў, без дадатковай праверкі іншымі індыкатарамі (змест канкрэтных навучальных праграм, адукацыйных практыкі і г.д.), толькі крытыка дзяржаўнай палітыкі прадстаўнікамі НДА дазваляе неяк убачыць зваротны бок медалі. Незразумела, навошта ў дакуменце апісваецца ідэалагічны апарат беларускай дзяржавы (с. 52–54), эфектыўнасць «грамадзянскай адукацыі» якога ацэньваецца па высокім узроўні даверу прэзідэнта і нежаданнем насельніцтва ўдзельнічаць у грамадзянскіх акцыях пратэсту (с. 54).

Больш таго, з памылковага атаясамлення дзяржаўнай сістэмы адукацыі з «грамадзянскай адукацыяй» вынікае адна з істотных рэкамендацый, зробленых аўтарскім калектывам — «**адвакатыванне ўключэння праграм демократическаго гражданскаго образования в государственную систему дошкольного и среднего образования, опираясь на заложенную в Конституцию Республики Беларусь идею демократического правового государства**» (с. 69). Але каштоўнасць такой рэкамендацыі вельмі малая, бо спробы такой інтэграцыі рабіліся неаднаразова і вялікага поспеху не мелі (пры ўсім жаданні структур НДА), і чарговы заклік гэтым заняцца наўрад ці што зменіць, паколькі пры ўсёй дэкларатываўнай прыгажосці Канстытуцыі РБ рэчаісныя адукацыйныя практыкі ў нашай краіне маюць зусім іншую скіраванасць, і апеліяцыі да нарматыўных дакументаў у такой сітуацыі нічога вырашыць не могуць.

Але асноўны змест аналітычнай запіскі ўсё ж базуецца на эмпірычным даследаванні грамадзянскай адукацыі, якой займаюцца беларускія НДА. Фактычна былі выкарыстаны дзве асноўныя крыніцы: дадзеныя экспертных інтэрв'ю і фокус-групаў з прадстаўнікамі НДА, а таксама аналіз даступнай у Інтэрнэце інфармацыі пра адукацыйныя праграмы НДА (пераважна вэб-сайты адпаведных арганізацый).

Шкада, што аўтары не паклапаціліся пра захаванне даследчых стандартаў, прынятых у сацыяльных навукх. Чамусьці ўсе матэрыялы інтэрв'ю застаюцца ананімнымі, хоць пры экспертных інтэрв'ю пазначэнне суразмоўцы з'яўляецца важным для ўспрыняцця выказанага меркавання. Нават калі па нейкіх матывах (найперш, этычных, асобы суразмоўцаў не афішуюцца, то варта было стварыць архіў гутарак і пазначаць асобы паводле класіфікацыі архіва. Аўтарамі гэта метадалагічнае суправаджэнне было праігнаравана, што ў значнай ступені зніжае вартасць праробленай працы.

І ўсё ж матэрыялы інтэрв'ю сапраўды цікавыя і карысныя, паколькі яны збіраюць разам той

«Состояние гражданского образования в Республике Беларусь».

Аналитический документ. ОЕЭК, Минск 2013. 74 с.

«Офис европейской экспертизы и коммуникаций» (ОЕЭК) в сотрудничестве с «Офисом за демократическую Беларусь» (ОДБ) запустил серию секторных обзоров для изучения потенциала белорусских организаций гражданского общества по ряду выбранных направлений. В рамках проведения обзоров предполагается сбор информации из различных источников о деятельности негосударственных некоммерческих организаций (НГО) и других заинтересованных сторон, а также предлагаемых ими услугах в каждом отдельном секторе. Первый секторный обзор в области образования был проведен по заказу ОЕЭК исследовательской группой, в состав которой вошли Владимир Корж, Валерий Жураковский, Олеся Ображей и Екатерина Аношко.

Настоящий документ представляет результаты проведенного исследования и призван оказать негосударственным структурам содействие в определении тенденций развития сектора гражданского образования, помочь оценить эффект деятельности и услуг, предоставляемых гражданским обществом, в контексте потребностей развития страны. Содержательная структура обзора состоит из введения и трех глав: «Методология исследования», «Описание результатов исследования», «Основные выводы и рекомендации». В качестве приложения включен перечень гражданских компетенций в интерпретации профессора Альфредо Маццоки. Результаты исследования представлены по следующим тематическим подразделам:

- **Правовые условия реализации программ гражданского образования в Беларуси;**
- **Понимание гражданского образования различными субъектами;**
- **Гражданское образование как сфера деятельности НГО Беларуси;**
- **Гражданское образование как сфера воспитательной и идеологической работы белорусского государства;**
- **Основные процессы и тенденции, происходящие в сфере гражданского образования НГО в Беларуси;**
- **Видение путей развития гражданского образования в Беларуси.**

Данное исследование, по мнению авторов, может сделать более эффективными общие усилия, направленные на укрепление потенциала сектора благодаря тому, что активисты гражданского общества, специалисты-практики и другие заинтересованные стороны внутри страны и за рубежом получают необходимую для этого информацию. Электронная версия исследования доступна в Интернете по следующей ссылке:

[http://by.odb-office.eu/files/Overview%202013%2005%2014%20ru%20060%20\(2\).pdf](http://by.odb-office.eu/files/Overview%202013%2005%2014%20ru%20060%20(2).pdf)

рэфлексіўны досвед, які напрацаваны актыўнымі гульцамі ў полі грамадзянскай адукацыі. Можна вылучыць некалькі асноўных тэматычных блокаў, паводле якіх аналізуецца сабраныя гутаркі: 1) уяўленні пра мэты і задачы грамадзянскай адукацыі; 2) ацэнка эфектыўнасці і рэзультатыўнасці ўласнай дзейнасці; 3) вызначэнне асноўных праблем і перашкодаў для разгортвання грамадзянскай адукацыі ў Беларусі.

Найперш выказванні экспертаў былі выкарыстаныя аўтарамі запіскі дзеля таго, каб параўнаць, наколькі суднасяцца пастуляваныя мэты і задачы грамадзянскай адукацыі ў Еўрапейскім Саюзе, дзяржаўнай сістэме адукацыі РБ і сярод беларускіх НДА. Нават з параўнання рознапланавых крыніц (нарматыўныя дакументы і рэфлексіўныя выказванні экспертаў) вымалёўваецца досыць ясная суднесенасць бачання грамадзянскай адукацыі ў еўрапейскіх структурах і недзяржаўным сектары Беларусі. Больш складанае і забытанае пытанне з дзяржаўнай сістэмай адукацыі, і, на нашу думку, аўтарам было б варта выйсці па-за межы цытавання афіцыйных дакументаў і ў большай ступені прыцягнуць сюды таксама экспертныя меркаванні дзеля праяснення агульнай карціны. У якасці пазітыўнага выніка можна зафіксаваць высокую ступень рэфлексіўнасці наконт канцэптуальных падстаў сваёй дзейнасці, якая назіраецца ў апытаных актараў грамадзянскай адукацыі, здольнасць выходзіць па-за межы гатовых формул, актыўна працаваць над кантэкстуальным удасканаленнем асноў уласнай дзейнасці.

Для аналізу практычнай дзейнасці ў сферы грамадзянскай адукацыі пераважна выкарыстоўваюцца матэрыялы вэб-сайтаў адпаведных арганізацый, якія дапаўняюцца кароткімі ацэнкамі з боку экспертаў. Відавочна, што такі падыход можа даць толькі самае агульнае ўяўленне пра стан даследаванага поля. Варта было б увесці дадатковыя індикатары, якія б дазволілі ўпарадкаваць інфармацыю пра розныя адукацыйныя праграмы і суднесці іх з акрэсленымі канцэптуальнымі задачамі. Аўтарамі аналітычнага дакладу з такога кшталту аб'ектыўных паказчыкаў выкарыстоўваецца толькі колькасць людзей, уцягнутых у адукацыйныя праграмы, якая паводле падлікаў даследчыкаў не перавышае 100 тысяч чалавек за апошнія 5 гадоў. Пачатковая нявырашанасць тэарэтычна-метадалагічных пытанняў уплывае на давер і да гэтых падлікаў, паколькі пры размытасці самога паняцця «грамадзянская адукацыя» (напрыклад, па меркаванні даследчыкаў сюды можа адносіцца нават беларускамоўная рэклама) любыя лічбы могуць быць толькі ўмоўнымі.

З іншага боку, у даследаванні пранікліва выводзіцца на першы план праблема ацэнкі дзейнасці, на падставе сабраных меркаванняў вымалёўваецца сканцэнтраванасць актараў грамадзянскай адукацыі менавіта на працэсе, арганізацыі, дзеяннях. Крытэры эфектыўнасці і рэзультатыўнасці грамадзянскай адукацыі пакуль што застаюцца цяжкадаступнымі і аддаленымі, і ўласна ў гэтай перспектыве дадзены аналітычны дакумент слухна вызначае прастору для ўдасканалення.

Аўтары сабралі і абагульнілі змястоўныя і глыбокія рэфлексіі актыўных дзеячоў у сферы грамадзянскай

адукацыі, якія рэпрэзентуюць своеасабліваю «калектыўную мудрасць», жывы і непасрэдны досвед рэалізацыі адукацыйных праграм у вельмі своеасаблівым беларускім асяроддзі. Выкарыстанне метадалогіі глыбінных інтэрв'ю дазволіла выйсці па-за межы фармальных і бюракратызаваных справаздач, з якіх звычайна і збіраюцца веды пра развіццё грамадзянскай адукацыі. Менавіта гэты блок дазваляе наблізіцца да непасрэднай дзейнасці па развіцці грамадзянскай адукацыі ў Беларусі, убачыць асноўныя праблемы і цяжкасці, зразумець розныя стратэгіі іх пераадолення, якія выкарыстоўваюцца шэрагам існуючых арганізацый. Цікава, што ў плане рэфлексій па агульнаму стану грамадзянскай адукацыі ў нашай краіне пераважаюць трывожныя ноткі, што падкрэсліваюцца аўтарамі даследавання: пры неспрыяльнасці рамкавых умоў паступова змяняецца актыўнасць, згортваецца частка праграм, адыходзяць людзі. Разам з тым, у экспертным асяроддзі прапаноўваецца цэлы спектр ініцыятыў па пераадоленні такога крызіснага стану: узгадненне канцэпцыі грамадзянскай адукацыі, выпрацоўка адрасных праграм, інтэграцыя з сістэмай школьнага і дашкольнага выхавання, падрыхтоўка экспертаў. Выкарыстаная метадалогія дазваляе казаць не толькі на мове афіцыйнай рыторыкі і дакументаў, а словам і думкамі жывых людзей, паклаўшы сваё жыццё на справу грамадзянскай адукацыі ў нашай краіне і ясна ўсведамляючых уласную адказнасць.

Але застаецца спрэчным, наколькі дадзены аналітычны дакумент можа штосьці дадаць якасна новага да ўяўленняў і ўсведамленняў, ужо сфармаваных сярод актыўных актараў грамадзянскай адукацыі. Найбольшую карысць магло б прынесці якасна падрыхтаванае эмпірычнае даследаванне альбо прыцягненне «незалежнай» экспертызы, на гэтых шляхах маглі б паўстаць сапраўды новыя веды пра поле грамадзянскай адукацыі. У дадзеным выпадку рэцэнзаваны аналітычны дакумент толькі збірае разам існуючыя веды (больш таго, у значнай ступені выяўлення ў публічнай прасторы) і не выводзіць іх на больш высокі ўзровень асэнсавання. Такая зборка была б карыснай пры катастрофічных правалах у камунікацыі, але пры ўсіх наяўных канфліктах і размежаваннях (якія, дарэчы, амаль не артыкулююцца ў тэксце) сярод недзяржаўных арганізацый у Беларусі агульнае поле камунікацыі ёсць, і яно досыць разнастайнае і інтэнсіўнае. Адпаведна рэкамендацыі па ўдасканаленні сферы грамадзянскай адукацыі, якія робяцца аўтарамі напрыканцы даследавання, таксама выводзяцца ўжо з наяўных ведаў, таму іх вартасць досыць абмежаваная.

Пры некаторых слухных назіраннях і цікавым эмпірычным матэрыяле дадзены аналітычны дакумент хутэй дэманстравыўны ў іншым вымярэнні — ён паказвае, што любое даследаванне мусіць найперш грунтавацца на дакладным тэарэтычным абгрунтаванні і адказным стаўленні да выкарыстанай метадалогіі. Будзем спадзявацца, што заўважаныя памылкі гэтага аналітычнага дакумента стануць падставай для далейшых даследаванняў сферы грамадзянскай адукацыі, якія дазволюць знайсці адказы на тыя балючыя і цяжкія пытанні, што пастаўлены зараз.

■